Afghánistán rok po Tálibánu

SLAVOMÍR HORÁK

Je tomu již více než rok, co bomby tzv. protiteroristické koalice začaly padat na území Afghánistánu. Po několika týdnech musel režim Tálibánu přenechat Kábul vítězným vojskům tádžického generála Fahíma, který se jako nástupce zavražděného Ahmada Šáha Masęúda stal údajným hlavním strůjcem vítězství nad tímto fundamentalistickým hnutím. Před rokem ostře sledovaná země se ještě dnes těší velkému zájmu především humanitárních organizací, které významně pomáhají při fyzické rekonstrukci země, ale nepodařilo se jim prozatím změnit myšlení lidí, především klíčových a stále vlivných velitelů jednotlivých skupin bývalých protivníků Tálibánu. Ti nadále kopou především na svém, i když – jak prohlašují – celoafghánském hřišti.

Historický kontext

Pro analýzu současné situace je nutno vrátit se o přibližně 13 let nazpět. Když 15. února 1989 poslední část Omezeného kontingentu sovětských vojsk v Afghánistánu (OKSVA) s tehdejším velitelem sovětských vojsk generálem Gromovem přejela Most Družby, prezident Nadžíbulláh zůstal prakticky sám proti koalici několika skupin tzv. „mudžáhidů" podporovaných přímo nebo nepřímo Pákistánem, Íránem a dalšími regionálními i globálními velmocemi, které ne zcela nadšeně uznávaly prosovětskou vládu v Kábulu. Po třech letech bojů přešly na stranu opozice dvě významné skupiny – jednotky šíitského generála Nádirího, a především výborně vyzbrojená a vycvičená armáda uzbeckého generála Dostúma, který už stihl navázat kontakty se svou „bratrskou" zemí a jejím vůdcem v Taškentu – prezidentem Islamem Karimovem.[1])

V roce 1992 však jednotky tádžického generála Masúda definitivně dobyly Kábul a jednotlivé frakce, které do roku 1992 spojovala jednotná idea boje proti kábulské komunistické vládě, začaly bojovat mezi sebou. Tyto skupiny byly velmi často založeny na konfesionálním nebo etnickém principu.[2]) Následky bojů z let 1992–1993 jsou dodnes vidět především v Kábulu, z jehož kdysi honosných vládních čtvrtí se dosud tyčí k nebi rozpadající se trosky. Občanská válka několikrát zamíchala kartami v jednotlivých koalicích, jež vznikaly a rozpadaly se podle aktuálních potřeb vůdců frakcí. Přes silný stupeň dezintegrace a fragmentace Afghánistánu, kdy jednotlivé skupiny vytvořily fakticky nezávislé státy, nedošlo ze strany ani jedné z nich k popření vlastní identity Afghánistánu. Dokonce ani v případě generála Dostúma, který pod vlivem Taškentu vedl nejvíce nezávislou politiku, nedošlo k výraznějším požadavkům na rozdělení afghánského území.[3])

Na pozadí této války se objevilo na podzim 1994 poprvé hnutí Tálibán, které se uvedlo ochranou pákistánského konvoje směřujícího do Turkmenistánu.[4]) Dnes již nikdo nemá pochyby o původu tohoto hnutí a o jeho podpoře ze strany Pákistánu a dalších zemí islámského světa.[5])

Hnutí Tálibán se tak podařilo do roku 1996 zajistit tranzitní trasu z Pákistánu do Střední Asie, což vytvořilo dobrou základnu pro dobytí Kábulu, které proběhlo v září 1996. Vláda prezidenta Rabbániho nakonec po zhodnocení bezvýchodnosti situace vyklidila Kábul bez boje.

Dobývání a sjednocování ostatních částí Afghánistánu se ukázalo jako mnohem problematičtější. Místní obyvatelstvo i na nepaštunských územích se zpočátku stavělo k hnutí Tálibán poměrně vstřícně. Mezi místními obyvateli a nad nimi stojícími lokálními polními veliteli panovala představa, že členy Tálibánu tvoří skuteční studenti z náboženských škol (medres), kteří přicházejí sjednotit zemi a vysvobodit ji z vlivu všemocných regionálních velitelů. S touto představou také zpočátku mnozí lokální polní velitelé přecházeli na stranu Tálibánu.

Problémem se však stala silná paštunská identita Tálibánu. Preferenční propaštunská politika a prostá potřeba uživit bojovníky hnutí v jednotlivých oblastech také stála za zahájením značných etnických čistek v oblastech s nepaštunským obyvatelstvem. Největší represe zřejmě postihly hazárské obyvatelstvo v centrálním Afghánistánu.[6]) Zde se opět projevila tradiční bolest Afghánistánu – multietnicita země, zneužívaná v politice k prosazení mocenských ambicí jednotlivých vůdců.

Tálibán byl nucen pro pokračování bojů s opozičními jednotkami využít další zdroje. To vedlo k postupnému faktickému podřízení formálně vládnoucího hnutí nejprve silovým a výzvědným strukturám Pákistánu (ISI)[7]) a s postupem času stále více hnutí *al-Káida* v čele s Usámou bin Ládinem.[8])

Modernita versus tradicionalita Afghánistánu

Na územích ovládaných Tálibánem byl zaveden islámský pořádek, který přísně odpovídal poměrům ve venkovských oblastech jižní, paštunské části země. Podobné, velmi fundamentalisticky pojaté islámské zvyky a tradice panují i dnes v mnoha dalších oblastech země.[9])

Tyto tradice se samozřejmě jen těžko slučovaly s mnohem volnějšími zvyky městského obyvatelstva v Kábulu nebo Mazár-e Šarífu, které navíc zažívalo za posledních let komunistické vlády Nadžíbulláha nebývalý ekonomický rozvoj spojený se sovětskou pomocí a investicemi. To je dnes také důvodem časté nostalgie lidí ve velkých městech po období komunistické vlády a zklamání z islámské nadvlády, ať již převážně tádžického Islámského společenství Afghánistánu prezidenta Rabbániho, nebo převážně paštunského hnutí Tálibán.

Rozpor mezi modernitou a tradicionalismem totiž tvoří jeden z nejvýznamnějších konfliktních potenciálů současného Afghánistánu. Právě tento rozpor stál v pozadí prozatím všech reformátorských pokusů v dějinách země 20. století.[10]) Složení nové vlády nadále vykazuje převahu spíše tradicionalistického křídla, což zřejmě bude znamenat kontinuitu s vývojem v posledních deseti letech po pádu režimu Nadžíbulláha – tj. příklon k fundamentalistickým hodnotám.

Současnost Afghánistánu

Po likvidaci větší části odporu Tálibánu se ukázal ještě jeden tradiční problém Afghánistánu – faktická roztříštěnost země. Následkem toho centrální vláda ve skutečnosti neovládá větší část země, kterou spravují místní velitelé. Ti jsou sice prozatím z větší části loajální centrální vládě, především díky své účasti na této vládě, nicméně ve vnitřních záležitostech „svých" provincií a území si ponechávají reálnou autonomii. Některé vlivné skupiny navíc nejsou zapojeny do kábulské vlády.[11])

Na druhé straně, nehledě na příslušnost k jednotlivým soupeřícím frakcím, národnostem nebo náboženstvím (problémy šíitského hazárského obyvatelstva a sunnitské většiny), existuje u většiny obyvatelstva silná afghánská identita. Většina Afghánců i regionálních vůdců nepopírá nutnost jednotného Afghánistánu s hlavním městem Kábulem.[12]) Proto zatím separatistické nebo federalistické ideje nejsou zcela na pořadu dne. Zdá se, že velitelům jednotlivých frakcí plně vyhovuje existence slabého centra formálně jednotného Afghánistánu a zároveň faktická nezávislost ve vlastních provinciích. Tato skutečnost však nadále prohlubuje fragmentaci země a posiluje krátkodobý konfliktní potenciál. V současné době lze tak například pozorovat drobnější přestřelky na severu Afghánistánu mezi oddíly tzv. *džumbeší* (vojsko generála Dostúma) a oddíly hnutí *džamiját* (Ustad Atta).

Nezávisle, i když více či méně loajálně kábulské vládě, funguje například hazárský velitel generál Chalílí v centrálních provinciích (tzv. Házadžarát), Ismaíl Chán na severozápadě země nebo generál Fahím v oblasti Pandžšíru.

Právě **Pandžšír** je v mnoha ohledech typickou oblastí tohoto druhu. Má ale některá svá výrazná specifika, která mají vliv na větší část země.

1. Jedná se o jediné místo Afghánistánu, které se nepodařilo obsadit vojsky Tálibánu, což ve spojení s obranou proti sovětské armádě vyvolává silný identifikační pocit mezi místními obyvateli.

2. Údolí je proslulé vysokou mírou náboženské konzervativity, a to i v afghánských poměrech. Tento faktor byl v období Ahmada Šáha Masúda spíše utvrzen než oslaben, což se však ve srovnání s režimem Tálibánu mohlo zdát pouze relativní.

3. Osobnost Ahmada Šáha Masúda se během posledního roku stala významným symbolem nového státu, což dokladují i současné oslavy prvního výročí jeho úmrtí a také horečná stavební aktivita okolo Masúdovy hrobky v centrální pandžírské vesnici Rocha.[13]) Zdá se, že Masúd by se mohl stát součástí ideologie nového státu, který nedisponuje mnoha podobnými jednotícími symboly.[14])

4. Současný místní režim generála Fahíma se vyznačuje prvky značně autoritativního režimu. Vstup a pohyb po území údolí je teoreticky možný pouze se souhlasem kábulských úřadů, které jsou většinou pod kontrolou Fahímových lidí.[15])

5. Nutnost kontroly lze vysvětlit značným množstvím funkční vojenské techniky, dislokované na několika základnách v údolí.

Celkově lze od konce války konstatovat postupný, a také očekávaný, rozpad protitálibánské koalice. Díky mezinárodnímu tlaku a přítomnosti zahraničních vojenských jednotek (prozatím trpěných) se dosud dařilo rozbroje udržet v lokálních mezích a na úrovni drobnějších střetů. Existuje však nebezpečí, že s očekávaným poklesem zájmu o Afghánistán ze strany mezinárodního společenství tento tlak povolí a země se může ocitnout opět na pokraji občanské války, na což někteří komentátoři často poukazují.[16])

Zkušenosti z Bosny ukazují, že pouze silný mezinárodní dohled a kontrola jsou schopny udržet jednotlivé strany občanské války v relativním míru. Otázkou v Afghánistánu zůstává aplikovatelnost této strategie při absenci elementárních základů fungování normálního státu.

Pro zachování další jednoty Afghánistánu bude zapotřebí posilnit státní orgány (i za cenu omezení určitých svobod), a to nejen v Kábulu, ale i v regionech. Velmi problematické bude také odstavení současných regionálních vůdců od zdrojů moci. Jejich ambice jsou stále největší hrozbou pro stabilitu v regionu, a to bez ohledu na to (nebo právě proto), že tito lidé dnes sedí ve vládě. Otázkou zůstává, zda by postupné odstranění současných regionálních lídrů nevedlo k posunu ozbrojených střetů i ozbrojených skupin na nižší úroveň současných lokálních velitelů s menšími ozbrojenými skupinami, jejichž pacifikace je potom ještě obtížnější. Takovou operaci by musela provést silná autoritativní vláda v čele se silnou osobností. Proti tomu však budou jak mezinárodní společenství, tak i samotní místní obyvatelé v regionech. Ukazuje se bohužel, že současný prezident Karzáí nebude schopen hrát svou roli sjednotitele národa.

Paradoxně je však centrální vláda oslabována i mezinárodními organizacemi, které často rozhodují o svých humanitárních a rozvojových projektech pouze na základě formální konzultace s místními orgány a úřady. Je však nutno podotknout, že spolupráce těchto organizací a místních – často pouze loutkových – orgánů centrální moci vázne na malé efektivitě práce posledně jmenovaných.

Mezinárodní společenství, včetně humanitárních organizací, až na výjimky rovněž podcenilo propagandistickou činnost mezi místními obyvateli, kteří často tápou v otázkách přístupu k novým „okupantům“, kteří na jedné straně pomáhají, ale na druhé straně mohou postupně podrýt autoritu místních i regionálních vůdců tak, že lze očekávat (a i takové názory se již v zemi vyskytly) možnost nátlaku na mezinárodní organizace, aby opustily určitý region nebo se podřídily místním autoritám.

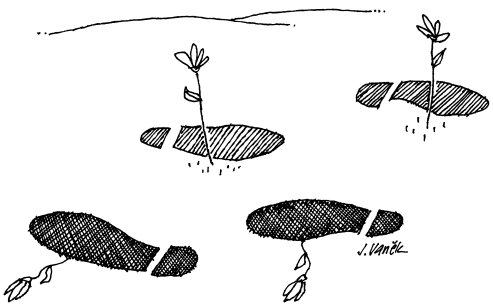

Perspektivy

Okruh problémů okolo Afghánistánu tak tvoří několik uzavřených a vzájemně propojených kruhů:

Neefektivita státní správy – nutnost rychle reagovat na potřeby obnovy země – rozhodnutí mezinárodních organizací s formálním souhlasem státní nebo regionální správy – nefunkčnost státního aparátu – slabost vlády – neefektivita státní správy.

Slabost centrální vlády – existence silných regionálních politických a vojenských velitelů – účast alespoň části těchto velitelů ve vládě – slabost centrální vlády.

Silné pozice regionálních vůdců – nutnost jejich odstranění – existence těchto lidí ve vládě – posílení pozic těchto vůdců v regionech.

Určitou možnost řešení ukázala občanská válka v sousedním Tádžikistánu. Zde byla výrazná postupně stoupající role centrální vlády, doprovázená zvýšením její autoritativnosti. Prezident Rachmanov postupně zlikvidoval své nepřátele, donutil je k emigraci, nebo je posadil na významná i „významná“ místa ve státní struktuře, kde postupně ztratili svůj předchozí vliv. Postupné odstraňování regionálních i lokálních vůdců stále silnější vládou v Kábulu je však postup, který by sotva řešil roztříštěnost Afghánistánu. Bez ohledu na celoafghánskou identitu většiny obyvatel této země zůstává nadále důležitější identita a vliv místních i regionálních „komandrů“.

Současný Afghánistán se tak jeví jako konglomerát výše uvedených kruhů, jejichž rozetnutí je otázkou dlouhodobého přístupu v humanitární, propagandistické i vojenské a vojensko-politické oblasti. Je však velmi pochybné, že mezinárodní společenství, které by mělo za osud Afghánistánu v nejbližších letech převzít odpovědnost, bude schopno tuto roli přesvědčivě splnit.

❍

---

[1]) Kňazev, Alexandr: Istorija afganskoj vojny 1990 gg. i prevraščenije Afganistana v istočnik ugroz dlja Centraľnoj Azii. Kyrgyzsko-rossijskij slavjanskij universitět, Biškek, 2002, s. 56.

[2]) K hlavním skupinám především patřily tyto skupiny (přepis je přizpůsoben darí nebo tádžičtině):

– Islámské společenství Afghánistánu (*Džamiját-i islómi)*– vůdcové Burhánuddín Rabbání, Ahmad Šáh Masęúd (vůdce vojenského křídla ISA *Šuró-je Nazór*). Převážně Tádžikové.

– Islámská strana Afghánistánu – Junus Cháles (Paštun).

– Národní islámské hnutí Afghánistánu (*Džumbeš-i Milli*) – Abdul Rašíd Dostúm (Uzbek). Převážně sever – Uzbekové, Tádžikové.

– Strana islámské jednoty Afghánistánu (*Hezb-i Wahdat*) – Abdul Alí Mazárí (Hazár), později Abdul Karím Chalílí (Hazár). Klasická hazárská strana.

– Islámská strana Afghánistánu (*Ittihod-i Islomi*) – Gulbuddín Hekmatjár (Paštun), převážně Paštuni.

– Národní fronta spásy Afghánistánu (*Džabhe-je nedžat-e milli*) – Sibghatullah Modžadadí (Paštun), převážně Paštuni.

– Hnutí islámské revoluce Afghánistánu (*Harakat-e engheláb-e islomi-i)* – Muhhammad Nabí Muhammadí (Paštun). Převážně Paštuni, ale i Tádžikové nebo Uzbekové.

– Islámský svaz osvobození Afghánistánu (*Ittihod-i islomi-i nedžát*) – Abdul Rasúl Sajjáf (Paštun), wahhábistické hnutí.

[3]) Generál Dostúm měl svá vlastní zastupitelství a velvyslanectví, vydával vlastní měnu, která však používala upravené bankovky státního platidla afghání, a měl vlastní správní orgány.

[4]) Rahsid, Ahmed: *Taliban. Militant Islam, Oil and Fundamentaism in Central Asia*. Yale University Press, New Haven/London, 2000, s. 26–30.

[5]) Tamtéž s. 23–26.

[6]) V Bámijánu takto bylo pouze v několika dnech prudkých bojů mezi hazárskými oddíly generála Chalilího a Tálibánem v lednu 2001 zavražděno několik set Hazárů.

Hazárský problém byl vystupňován také podporou hazárským šíitům ze strany Íránu.

[7]) Kňazev, Alexandr: *Istorija afganskoj vojny 1990 gg. i prevraščenije Afganistana v istočnik ugroz dlja Centraľnoj Azii*. Kyrgyzsko-rossijskij slavjanskij universitět, Biškek, 2002, s. 115–120.

[8]) Místní obyvatelé na územích „okupovaných“ Tálibánem většinou přísně rozlišovali mezi hnutím Tálibán, které bylo viděno jako čistě afghánské pod vedením mollá Muhammada Omara, a al-Káida, kterou představovali zahraniční žoldnéři (Arabové, Pákistánci, Uzbekové a další národnosti).

[9]) To se týká například často přetřásaného tématu ženského zahalování. Zde je nutno dodat, že burka, zakrývající ženské tělo, stejně jako nemožnost přístupu ke vzdělání byly ve vesnických oblastech naprosto běžné již dávno před příchodem islámského režimu v roce 1992 nebo Tálibánu v roce 1996.

[10]) Zde je nutno připomenout vládu reformistického krále Amanulláha ve 20. letech, která skončila po povstání Bača-i Sakaa v roce 1929, nebo liberalizační snahy Záhir Šáha v 60. letech, spojených s možností formálního vzniku politických organizací, i v neposlední řadě modernistický pokus o socialistickou revoluci Lidově-demokratické strany Afghánistánu v roce 1978. Všechny tyto kroky vyvolaly odpor tradicionalisticky naladěných kruhů.

[11]) Například Islámská strana Afghánistánu pod vedením Gulbuddína Hekmatjára nebo Národní islámské hnutí generála Dostúma.

[12]) Že se jedná o státní politiku, dokazují například i jednotné plakáty s mapou Aghánistánu v národních barvách a s nápisem v darí a paštu: „Jenom v jednotném Afghánistánu se objeví mír a prosperita,“ které jsou vyvěšovány po celé zemi.

[13]) Panergycké komentáře k tomuto dění např. silně promasúdovský Afghan Online Press, 10. 9. 2001. http://www.afghan-web.com.

[14]) Na druhé straně je nutno podotknout, že současná sakralizace Masęúda se zdaleka netýká všech sociálních vrstev ani všech regionů, pouze se i mimo Afghánistán ukazuje dopad Masęúdovy kvalitní mediální politiky. Oslava Masęúda také zaznívá ze strany západních médií (BBC, Rádio Svoboda, Hlas Ameriky), které často slouží jako jediný zdroj informací na většině afghánského území.

[15]) V tomto směru hraje důležitou roli kábulské ministerstvo zahraničí, které kontroluje pohyb cizinců po afghánském území a je spravováno bývalým ministrem zahraničí Rabbáního vlády dr. Abdullou Abdullou.

[16]) Např. Štětina, Jaromír: Zápisník zahraničních zpravodajů (Sobota 3. 8. 2002). Český rozhlas 1 – Radiožurnál, http://www.rpzhlas.cz.